

НИКОЛИНА Н. ЗОБЕНИЦА¹
УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ОДСЕК ЗА ГЕРМАНИСТИКУ

ТРИ ЈЕВРЕЈИНА У РОМАНУ ГИНТЕРА ГРАСА *ЛИМЕНИ ДОБОШ*

САЖЕТАК. У роману *Лимени добош* Гинтера Граса (*Die Blechtrommel*, 1959) приказана су три временска периода: предратно доба, Други светски рат и послератно доба. У сваком од тих сегмената романа појављује се и један Јеврејин: у првом делу продавац играчака Сигисмунд Маркус, у другом делу господин Фајнголд, а у трећем делу Фердинанд Шму. Циљ овог рада јесте да се утврде сличности и разлике међу овим ликовима, имајући у виду промене у друштвено-политичкој ситуацији, као и статус Јевреја у малограђанском свету.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Јевреји, малограђани, *Лимени добош*, Други светски рат.

¹ nikolina@ff.uns.ac.rs

Рад је примљен 26. марта 2017, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 22. јуна 2017.

ЈЕВРЕЈИ КАО МАЛОГРАЂАНИ

Чувени немачки књижевни критичар Марсел Рајх-Раницки није био претерано одушевљен Гинтером Грасом или његовим стваралаштвом, пре свега *Лименим доброшом*, али је морао да призна да је Грасу пошло за руком да реши деликатан проблем приказивања јеврејских ликова у немачкој послератној књижевности. Неки други аутори, као што су нобеловац Хајнрих Бел (Heinrich Böll), или Андерш (Alfred Andersch) и Шнуре (Wolfdietrich Schnurre) су у својим делима такође приказивали Јевреје, али нису успели да избегну елементе примитивног филосемитизма. За разлику од њих, Грас је у свом првом роману приказао Јевреје као људе од крви и меса, ликове с карактеристикама типичним за ову етничку заједницу која је у то време живела у Источној Европи. При томе, ти прикази нису идеализовани, већ поседују и сатиричне елементе. Сигисмунд Маркус и господин Фајнголд су реалистични ликови: истински људи без величине, а у исто време дирљиви без плачљивости. Грас избегава да сентиментализује Јевреје, исто као што не жели ни да хероизира Пољаке или демонизује нацисте. За њега су сви они – и Немци и Пољаци, и нацисти и Јевреји – малограђани (Reich-Ranicki, 1992, стр. 37–39). Кад се подробније погледа, постаје јасно да је утисак ширине и разноликости у овом роману, у ствари, само варка, јер је социјална перспектива ограничена искључиво на малограђанство (Kant, 2003, стр. 56–57). При томе, Грас никога не „штеди“, сматрајући да ће једино истина моћи да доведе до освешћења стварности, сопствених позиција и улога, као и спречавања понављања историје. Због тога, његов „пандемонијум малограђана“ (Reich-Ranicki, 1992, стр. 37) одликују заједничке црте, без обзира на националну или верску припадност.

„Малограђанин“, пре свега, представља негативан израз провинцијских животних околности, али не у географском смислу већ у смислу скучености, духовне стагнације, застарелих конвенција и ситне трговине. Та се учмалост манифестује у неискорењивој потреби за сигурношћу, лажним представама о величини, изједначавању личног социјалног напредовања и општег напретка, у политичкој индиферентности и опортунизму, односно у мањкавој политичкој свести (Mundt, 1989, стр. 46–47). Малограђанин је искључиво оријентисан на себе, на свој ограничени мали свет.

Тај свет може да се обухвати једним погледом, утицај спољашњости је слаб, видик не сеже далеко од породичног и комшијског круга. Због тога, контакти међу ликовима још могу да остану непосредни, лични, топли, људи се познају и блиски су. Овај мали свет једва је дирнут токовима времена и чини се скоро непомичним. Малограђански морал је окоштао, за све постоје правила и осуде, почев од љубави па све до понашања у борби за живот. О том моралу се не размишља, он може чисто ритуално да се очува, прегледан је и може лако да се прикаже са дистанце. Личности из овог миљеа делују као нешто што је преостало из неког другог времена, они воде успорени живот који делује анахронистички (Baumgart, 1964, стр. 654–655). Малограђани лебде ван времена и простора, у додиру са спољашњим светом само онолико колико је то неопходно.

Грас малограђанство у *Лименом добошу* приказује у баналности и монотонији његове свакодневице, обрасцима који се увек изнова понављају како у кућној сфери, тако и на слављима. Чини се да никакве спољашње катастрофе не могу да узбуде овај свет, тако задовољан самим собом и окренут само себи (Mundt, 1989). Њихова потреба за политичким конформизмом потиче само из страха и осећања угрожености, из потребе за редом, као и из несигурности због евентуалног нереда у сопственом приватном животу (Hillmann, 1976, стр. 8). Управо тај менталитет поданика и спремност за прилагођавање главне су одлике малограђанина који жели да буде део нечега, да се потчини и да припада (Mundt, 1989, стр. 57–58). Његова је главна интенција да се сачува хармонија овог затвореног света.

Упркос изразито критичком погледу на овај друштвени слој, малограђанству се не могу приписати само негативне особине већ и позитивне карактеристике, као што је породична повезаност и комшијско осећање заједништва. Мацерат је помагао мајци Тручински, није хтео да потпише дозволу за Оскарову еутанузију, а ни Марија никада није одала Оскара, иако је покушао да прекине њену трудноћу, и увек је водила рачуна о њему. Чак и вегетаријанца Грефа са хомосексуалним склоностима малограђани прихватају таквог какав је, што показује да нису тако ускогрудни и да могу да поштују индивидуалну слободу другог (Mundt, 1989, стр. 52, 55–56, 58). Међутим, таква подршка и толеранција, чак извесна солидарност, резервисани су само за оне који припадају њиховом ужем кругу.

Оскар је један од најчовечијих ликова у роману, зато што спада у малобројне који су способни да се солидаришу и са потученима и потлаченима: са Стефаном Бронским, који није крив зато што је мали Пољак, и са Јеврејином Маркусом којем је само Оскар пришао кад су га потерали са мамине сахране. Оскар осећа дубоко саосећање према пониженим и будалама и показује способност за емпатију (Neuhaus, 1988, стр. 117). То се не може рећи за остале ликове у роману, поготово кад је реч о односу Немаца према Јеврејима. Међу њима увек остаје извесна дистанца, иако су они привидно део тог малограђанског света, као што је случај с три Јеврејина у Грасовом роману *Лимени добош*.

СИГИСМУНД
МАРКУС

Маркус је власник продавнице играчака у којој се Оскар снабдева лименим добошима. Четвртком он чува Оскара док се мама виђа са ујаком Јаном Бронским у Столарској улици. Оскар посматра Маркусово „тужно, псеће“ лице и нагађа да му мисли одлазе ка Столарској улици, „да тамо стружу по нумерисаним вратима соба или чуче попут сиромаша Лазара испод мермерног сточила у Вајцкеовој кафани и чекају – на шта? На мрвице?“ (Gras, 2004 I, стр. 105). Оскар разуме Маркуса, његову тугу и његову чежњу, и то разумевање је узајамно, јер је Маркус Оскарово „такозвано заостало стање“, као и његов „дијамантски глас, сматрао нечим веома природним“ (Gras, 2004 I, стр. 109). За обојицу је аутсајдерство природно стање и стога међу њима постоји извесна прећутна солидарност.

У једном тренутку је заљубљени Маркус клекао пред Оскарову мајку, плакао и молио је да остави Јана Бронског, јер се он држи с Пољацима. Ако већ мора с неким, нека Агнес „сецује“ на Немце, предлаже јој Маркус: „видећете, они ће се дићи, ако не данас, оно сутра, па видите да се већ дижу, да се шепуре“. Маркус се недавно и покрстио, одрекао се своје вере и спреман је да води Агнес и Оскара далеко одатле, чак у Лондон (Gras, 2004 I, стр. 110). Међутим, промена вере није помогла Маркусу у Кристалној ноћи, јер се прво на излогу његове продавнице појавио натпис „чивутска свиња“, затим су уништени и излог и продавница, али кад су припадници СА-трупа потражили Маркуса, затекли су га мртвог за писаћим столом (Gras, 2004 I, стр. 216–217). Очигледно је да Маркус јесте свестан политичке ситуације, био је довољно реалан да схвати постојање опасности, али је наивно сматрао да је потребно само да се прилагоди (покрсти), како би остао где јесте и наставио свој живот као до сада. Одлазак је за њега прихватљив

само ако с њим пође и жена коју воли, те се он одлучује да остане противно здравом разуму. На крају је Маркус био потпуно свестан да даљи ток догађаја за њега неће никако бити повољан, те је сам себи, дословно, прекратио муке. Тиме су с овог света нестали добоши и све друге играчке, детињство и невиност које је његова продавница представљала, неговала и чувала.

Иако као аутсајдер Маркус поседује извесну дистанцу и јасноћу у сагледавању политичких догађаја, и код њега малограђанско односи превагу над рационалним схватањем стварности. Маркус жели да остане у свом малом свету, да га сачува и остане ту где јесте. Није само Маркусово лице „псеће“, већ је и његово срце: он остаје одан онима које воли чак и кад га одгурују од себе.

Иако је Сигисмунд Маркус споредан лик, значајан је као симболичка фигура. Он представља Јевреје града Гдањска уочи Другог светског рата, а његов однос према Агнес Мацерат одговара односу гдањских Јевреја према граду Гдањску пре доласка нацизма: неограничено дивљење које се добронамерно подноси, али се не узвраћа. Маркус снабдева Оскара лименим добошима, чиме му омогућава живот и писање и музицирање и борбу, а олакшава и одржавање љубавних састанака између Агнес и Јана, што за њега представља трагичан конфликт, јер угађа жени којој се диви и помаже свом ривалу. Он је тужна фигура, јер иако је љубазан, спреман да помогне, доброћудан, његова љубав није узвраћена, као што је и однос између Јевреја и Немаца несрећна, једнострана љубав. Чак и Маркусова смрт симболички представља историју Јевреја, јер његова индивидуална судбина постаје колективна, он није прогоњен као појединац, већ као Јеврејин, а убиство је избегао само зато што се претходно сам убио. Грас догађаје Кристалне ноћи не описује с патосом или сентименталношћу, већ приказује читаву тривијалну ружноћу у којој је одомаћена баналност зла и даје јој уметничку форму бајке. Низањем елемената и њиховим варирањем, поглавље о Сигисмунду Маркусу и музичару Мајну подсећа на музичку форму фуге, чиме се истиче безизлазност Мајна и других ликова, као кретање у круг, које ће Грас касније поново приказати у виду вртешке смрти. У овом поглављу приказују се синагоге које горе, пљачкање радњи, самоубиство, све се понавља и варира истим речима. После ових догађаја говори се о религиозним темама, чиме поглавље добија једну дубљу димензију, јер се испоставља да је Божић-бата, у ствари, плинар. Нада Божића, нада у спаситеља који је најавио Хиљадугодишње Царство, то су религиозна очекивања која је

пробудио националсоцијализам, очекивања због којих је био толико фасцинантан за Немце. Неко је обећао Немцима да ће их издати из свих њихових невоља, али он у ствари није био „Божих-бата“ већ плинар, варалица који је донео смрт, плин Јеврејима. Однос између Маркуса и Мајна је однос између Јеврејина и припадника СА, између жртве и починиоца. Мајн је приступио СА, јер му је био потребан ред, али оно што је изгледало као уређеност, у стварности је била присила и тлачење. Мајну је било потребно растерећење које је налазио у музици и пићу и у убијању, при чему му је убијање мачака створило само проблеме, док му је мучење Јевреја донело углед (Zimmermann, 1985, стр. 295–298). Страшан је nonsens националсоцијализма да Јевреји, припадници друге етничке заједнице, мање вреде од мачака, од животиња.

Приликом описа смрти Јеврејина Маркуса 9. новембра 1938. године током Кристалне ноћи на видело излази политичка димензија овог дела. Терор против националних или етничких мањина израз је агресивне немачке жеље за експанзијом, при чему постаје очигледна беспштедна бруталност система, атавистички примитивизам који се крије испод свега што је људско (Rothenburg, 1975, стр. 178). Малограђански конформизам и способност за уништење без гриже савести произлазе из досаде и страха, али казна је на крају ипак неизбежна и незаустављива. И у коначној пропасти Немаца опет се нашао Јеврејин спреман да им помогне и пружи им подршку.

ГОСПОДИН
ФАЈНГОЛД

Други светски рат је изгубљен, Гдањск више не припада Немцима, као ни многа друга подручја у Источној Европи која су морали да напусте. У Гдањску су Пољаци и Јевреји заузели њихова места и преузели њихову имовину. Тако се у Мацератову кућу уселио господин Фајнголд, преузео је његову колонијалну радњу и „показао својој жени Људи која је и даље остала невидљива и без одговора“ (Gras, 2004 II, стр. 102) све што се налази у продавници. Маркус се понаша као да га његова супруга и шесторо деце и даље прате, иако је свестан да су сви страдали у концентрационом логору Треблинка. Упркос томе, он није испуњен мржњом и осветољубивошћу. Напротив.

Кад је Марија господину Фајнголду показала Мацератово тело у подруму, „склопио је руке над главом исто онако карактеристично као што је то Оскар видео пре много година код трговца играчкама Сигисмунда Маркуса“ (Gras, 2004 II, стр. 102). Помогао јој је са сахрани и заштитио ју је од Руса. Убудуће је водио рачу-

на и о њој и о Оскару и Курту, дозволио им да остану у подруму куће, иако то није морао – они су изгубили Гдањск и све што је било њихово у том граду.

Уништење и освајање града Гдањска представљено је као апсурдна игра, последица немачке ратне кривице која се подразумева, као и пљачкања и силовања Руса које Оскар помиње узгред, без сажаљења. Да читалац не би саосећао са Алфредом Мацератом, Грас уводи лик Јеврејина Фајнголда, као трагични лик неспособан да нађе смисао у комплексном обрасцу кривице и невиности оних који су постали главни носиоци патње ратних догађаја. Фајнголд је преживео концентрациони логор Треблинку, био је суочен с питањем живота и смрти стотину хиљада људи, али упркос томе штити преживеле чланове породице Мацерат и помаже им (Beyersdorf, 1992, стр. 48–50). Ни у једном тренутку он не доводи у питање исправност својих поступака, питање правичности, казне и одмазде, већ је увек ту да помогне како год може. Господин Фајнголд – као што му име само каже „фино злато“ – уместо принципа „око за око, зуб за зуб“ бира љубав.

Након што је Оскар одлучио да настави да расте, почели су да му отичу зглобови и глава, те су позвали лекара. Лекарка која је дошла била је исцрпљена и заспала је поред Оскара. Како би им се оправдала, испричала им је о свом искуству на скели са транспортом четири хиљаде деце из Источне Пруске која нису могла да пређу реку, те су сва „отишла богу на истину“ (Gras, 2004 II, стр. 117). Док је Оскар био у бунилу, појавила су му се лица те деце, а видео је и господина Фајнголда:

„Лизол је важнији од живота! И господин Фајнголд је могао то само да потврди; јер он је много мртваца, не једног, много мртваца, чему и да кажем колико, много, много мртваца, велим, је било које је он прскао лизолом. И имена им је знао да ме је већ и нервирао, да већ мени, који сам пливао у лизолу, питање о животу односно смрти тих стотина и стотина хиљада имена није било толико важно колико питање да ли су живот односно смрт, свеједно, били стварно праводобно и довољно дезинфиковани дезинфекционим средствима господина Фајнголда“ (Gras, 2004 II, стр. 120).

Оскару је било нешто боље, али онда му се поново попела температура, а „вртешка се вртела, и господин Фајнголд је прскао лизолом и мртве и живе“ (Gras, 2004 II, стр. 120). Својим „дезинфекционим средством“ господин Фајнголд очистио је патњу и бол мртвих, али и кривицу живих, зауставио вртешку и омогућио завршетак једног циклуса и почетак другог.

Оскарров зачарани круг је симболички приказан и у структури поглавља „Вера нада љубав“ у којем се приказује Маркусово страдање, и сада се прекида „љубављу непријатеља“ Фајнголда (Neuhaus, 1988, стр. 117). И сам страдалник, Фајнголд помаже другима – упркос својим патњама или можда баш због њих, и показује „хришћанске“ вредности љубави према ближњем, праштања и саосећања.

Док се Марија боји последица Оскаровог раста, Фајнголд је показао веру у Оскара, чак и ако буде имао грбу и водену главу, јер зна за људе који су упркос таквим деформацијама успели у животу (Gras, 2004 II, стр. 121). Поново је Јеврејин једина особа која Оскарово посебно стање разуме и прихвата, за кога аутсајдерство није тако застрашујуће и трагично као за обичног малограђанина, заробљеног у свом малом уређеном свету.

Господин Фајнголд је на крају био спреман да ожени Марију, понуди јој удео у продавници и брине и о Оскару и о њеном сину Курту. Као што је Агнес одбила Маркуса, тако је и Марија одбила Фајнголда. Агнес није желела да оде из Гдањска с Маркусом, Марија није желела да остане с Фајнголдом. На разстанку, док је одлазила из Гдањска, Фајнголд јој је дао маргарин и дезинфекциона средства, јер „лизол је важнији од живота“ (Gras, 2004 II, стр. 124). Процес чишћења се наставља, чак и након пораза, разстанка и одласка.

Дискутабилно је да ли је Марија заиста одбила Фајнголда из истог разлога као што је Агнес одбила Маркуса: зато што је Јеврејин. Извесно је, међутим, да се, након што је Марија напустила Гдањск с Куртом и Оскаром, завршава друга књига, као и нада у нови почетак Јевреја и Немаца, барем у Гдањску (Zimmermann, 1985, стр. 299). Међутим, у Диселдорфу ситуација није много другачија.

ФЕРДИНАНД
ШМУ

Друштво које Оскар затиче на Западу после Другог светског рата чине они који су успели да опстану из прошлог времена, опортунисти који се лако прилагођавају променама тако што мењају своје биће као камелеони. Њихов једини циљ јесте да поново живе мирно без ометања, ведро и весело, као и пре рата. Грас није случајно одабрао становнике града Диселдорфа. У природи је становника рајнске области да теже враћању идиличног света који је давно нестао у рушевинама, да оживе доба бидермајера. Поред тога, за њих је изузетно битан новац, јер је Диселдорф град пословних људи и оних који брзо напредују. Нигде материјална

страна обнове („привредно чудо“) није тако упадљива нити се до ње долази тако брзо као овде. И на основу сумњиве прошлости се стиче профит, као што то показују примери Бедре и Ланкеса, чак и Шмуа, преживелог Јеврејина и власника локала Цвиглкерлер. Време после 1945. године у рајнској области одликује привредни напредак, али без повлачења у унутрашњи свет, без рашчишћавања с прошлошћу (Rothenburg, 1975, стр. 186–191). Главни грех овог послератног друштва јесте тромост духа (*acedia*), коју Грас апострофира као грех века без суза (Wierlacher, 1987, стр. 40). Једина особа која је то уочила и која је покушала да помогне Немцима да се изборе с тим грехом јесте Јеврејин Фердинанд Шму, још један аутсајдер на ивици малограђанског света.

Слика Јеврејина у трећој књизи сасвим је другачија од претходне две. Иако је и Шму трговац као и Сигисмунд и Фајнголд – у складу с претпоставком да је то типично занимање Јевреја – његов начин стицања иметка, као и однос према људима и животињама потпуно је другачији. Нема више љубазности, благости, љубави којим су се одликовали Јевреји пре и непосредно након Другог светског рата. Шму је супротност Маркуса и Фајнголда, пре свега у опхођењу са женама, али и у својој експлозивној нарави. Тек у наговештајима може се наслутити и његова друга страна, потиснута, скривена, као и извор његовог бола и агресивног беса.

Шму је био „добар стрелац, па можда и добар човек, јер кад би Шму ишао на врапце, имао би у левом џепу, истина, малокалибарску муницију, али би му зато десни џеп напросто пуцао од птичје хране коју би великодушним покретима бацао међу врапце, но не пре пуцања већ после“. Пуцао би кад би се насекирао у локалу и никада не би убијао више од дванаест врабаца за једно послеподне (Gras, 2004 II, стр. 251–252).

Шмуа сви знају у Диселдорфу (Gras, 2004 II, стр. 252), јер је он ипак власник чувеног локала Цвиглкерлер, који је био и „скуп и сериозан“:

„Сваког госта дочекивао је газда лично, и то тако покретљивим обрвама и гестовима да би човек помислио да са сваким гостем започиње нови свет обред. Као што знамо, газда се звао Шму, ловио с времена на време врапце и имао изванредан њух за оно друштво што се после валутне реформе развијало прилично брзо у Диселдорфу, а нешто спорије у другим местима“ (Gras, 2004, II, стр. 253).

Управо тај његов осећај за друштво нагнао га је да отвори локал који је привлачио врло разнолике госте. Ту су долазили:

„комерцијалисти, лекари, адвокати, уметници, глумци такође, новинари, филмски људи, познати спортисти, па и виши чиновници покрајинске владе и општине, укратко, сви они који се данас називају интелектуалцима, седели су са супругама, пријатељицама, секретарицама, уметницима примењене уметности, па и са мушким пријатељицама, на чупаво тапацираним сандуцима и забављали се тихо, рекао бих, усиљено, безмало потиштено, све дотле док Шму не би огрнуо мараму са златножутим главицама лука. Покушавали су да развију некакве разговоре, али им није успевало, и поред најбоље воље нису долазили на проблеме који су их мучили, хтели су бар једанпут да дају себи одушка, бар једанпут да се ослободе стега, искрено, свом душом, свим срцем хтели су да оставе разум по страни, хтели да разоткрију крваву истину, да разголите човека – али, узаман“ (Gras, 2004 II, стр. 255).

Све док Шму не би донео дашчице, кухињске ножеве и лук, а онда би гости почели да љуште тај лук:

„А зашто то? Зато што се локал звао тако и био нешто посебно, зато што лук, сечени лук, ако се добро погледа ... не, Шмуови гости нису видели више ништа односно, неки нису видели више ништа, јер су им очи сузиле, али не зато што би им срце било препуно, јер нигде није речено да при препуном срцу морају очи одмах да сузе, многима то није пошло за руком никада, нарочито не последњих односно протеклих деценија; и због тога ће се наше столеће касније и прозвати бесузним столећем, премда је на свим крајевима и концима било толико зла – и управо из тог бесузног разлога одлазили су људи, који су могли то себи да приуште, у Шмуов 'Цвдблкелер' да им газда са дванаест марака сервера дашчицу – свињу или рибу – кухињски нож, по осамдесет пфенига и један обичан, најобичнији пољски баштенски лук, сецкали га ситно и још ситније, док им се сок не би изнудио, шта изнудио? Изнудио би оно што им свет и зло овога света нису могли изнудити: једну обичну, најобичнију округлу људску сузу. Ту се плакало. Ту се коначно опет плакало. Поште-но плакало, без суздржавања плакало, од срца плакало. Ту је текло и сплављивало. Ту је кишило. Ту је росило. Оскар се сетио бране која се отвара. Провала насипа приликом високих плима. Како се већ зове велика река што сваке године излази из корита, а влада ништа не предузима да то спречи? А после природног догађаја за дванаест марака осамдесет пфенига проговорио би човек који се исплакао. Још помало оклевајући, још чудећи се сопственим искреним речима, гости 'Цвдблкелера' би се после уживања лука препустили својим суседима на неудобним, чупаво пресвученим сандуцима, допустили да их испитују, да их преврћу као што се преврћу капути.“ (Gras, 2004 II, стр. 258)

Шму је покушао да помогне Немцима да пронађу потиснуте емоције, да отворе душу, да се растерете нагомиланих осећања, да буду човечнији, да буду способни за туговање, ако не због своје кривице, онда због лука. Његов однос према Немцима садржи у исто време љубав, жељу да им помогне и да их поучи, да их отвори, али и љутњу изазвану свешћу да се суштински ништа не мења, да они и даље нису способни за туговање.

Шму никада није посегнуо за луком, јер су њему врапци били 'пуновредна замена'. После лова би поређао врапце, расплакао се над њима и плачући просипао храну осталим птицама. Осим тога, ослобађао се од своје „бољке“ тако што би најмање једном недељно грубо испсовао „клезетарицу“ (Gras, 2004 II, стр. 263–264). Није Шму боље третирао ни своју жену, те се у том односу према женама види главна супротност Маркусу и Фајнголду, његов недостатак љубави према женама, спремности да се жртвује за њих и да их заштити.

Сваки пут кад би пуцао у врапце, Шму би их понео кући. Међутим, једном је упуцао тринаестог врапца, није могао да одоли кад га је видео и погодио га је. На путу кући стотине врабаца се обрушило на аутомобил, ударало о предње стакло и довело до аутомобилске несреће у којој је Шму погинуо, док су његови сапутници били само повређени. Оскар није био присутан, али кад је дошао до аутомобила није могао да нађе тело тринаестог врапца на попришту несреће. Осим тога, тог дана није нигде видео тако велики број врабаца који су му помињали Шмуови сапутници, тако да је остао скептичан (Gras, 2004 II, стр. 271–273). У сваком случају, Шмуова смрт је симболична, исто као и његов лик.

Шму је успео да после 1945. године стекне богатство на не савим частан начин, како сигнализује и његово име које се на рајнском дијалекту користи као израз за посао *који није даш чист*, али је паметно вођен (Moser, 2000, стр. 31–32). Шму је власник локала Цвиглкерлер и стиче профит на рачун своје моралне надмоћи и туђе мрачне прошлости и гриже савести, као што су чинили и сви други после Другог светског рата, који нису превазишли прошлост и који су зазирали од унутрашњости сопственог бића. Док Шму потајно мрзи своје госте, они се њега једним делом свог бића плаше (Rothenberg, 1975, стр. 190). Схвативши да његови савременици нису способни за осећања или чак сузе, дао им је лук да би могли поново да плачу (Moser, 2000, стр. 31). Епизода у Цвиглкерлеру показује да је природно влажење очију постало ретко, нарочито током претходних година, чиме Грас сатирично при-

казује неспособност Немаца да тугују. Ритуал у Цвиблкелеру помаже гостима, а та помоћ се заснива на пословном механизму који се покреће свуда где историја улази у потрошачку сферу (Brode, 1979, стр. 76–77).

У овој сцени најбоље се види губитак правих људских осећања: нема правог осећања заједништва, изазвани изливи осећања су признања неспособности да се људима покаже разумевање и љубав. Немци у разрачунавању са својом прошлошћу показују једино лицемерје, савладавање прошлости је само испуњавање обавезе лишено сваког смисла, некритичко и лакомислено. Ера рестаурације постаје време пропуштених прилика у области људске интеракције и на политичком пољу привидне демократије. Марија, као и гости Цвиблкелера, потпуно је незаинтересована, нико није спреман да се политички ангажује, да извуче политичку поуку из катастрофе. Чак се и млађа генерација затвара пред нужном обавезом да развије демократску свест, у роману нема представника демократског убеђења, појединци нису способни да спознају и прозру праву садржину политичког апарата моћи (Mundt, 1989, стр. 69–74). Суштински се ништа није променило, малограђани су остали малограђани, што највише погађа оне који су жртве те хладне незаинтересованости.

Врапци због своје бројности представљају народ, симбол самозадовољног сањарења, извесне лакомислености (Rothenberg, 1975, стр. 190–191). Символички гледано, Шму настоји да смањи ту самозадовољност, бори се против лакомислености, плаче због тога, храни је, а на крају га је она и дотукла. Претеривање с његове стране довело је до његове смрти, симболички га је убила лакомисленост немачког народа, још једном је Јеврејин „удаљен“ из њиховог окружења. Трећи и последњи покушај повезивања и помирења Немаца и Јевреја није успео.

ЗАКЉУЧАК

Између ова три лика Јеврејина у роману постоје извесне сличности и разлике. Маркус и Фајнголд су људи пуни љубави, пажње и разумевања, стрпљиви и доследни, заштитнички настројени према женама и слабијима. Њихова љубав је одбијена, обојица су непожељни: Маркуса су прво удаљили, касније би га убили да није дигао руку на себе, а Фајнголду је страдала цела породица и он је такође непожељан и напуштен. Ни један од њих није у стању да научи и схвати дубину одбојности Немаца према аутсајдерицама уопште, а Јеврејима конкретно. Они према Немцима показују толеранцију, подршку и солидарност, који те позитивне мало-

грађанске особине чувају само за „своје“, у које Јевреји свакако не спадају. Одбијање љубави, свест о томе да се Немци не кају ни због чега, да нису у стању да осете жалост због онога што се десило и што су урадили Јеврејима, претвара Шмуа у огорчену, грубу и сурову особу заинтересовану само за профит. Док су Маркус и Фајнголд били благи и пажљиви, Шмуа је суров према птицама и женама. Иако другима помаже да осећају, да тугују, Шмуа је за- тровала огорченост због немачке лакомислености и самозадовољности, а затим га је и дотукла.

Сва три Јеврејина у роману *Лимени добош* су трговци, сва тројица су обележена тугом, део су малограђанског света на чијем рубу егзистирају као аутсајдери, довољно дистанцирани да донекле јасно сагледају ситуацију, али у исто време неспособни или невољни да се одвоје и удаље од тог света који их на крају и уништава. Иако се аутсајдери прихватају и толеришу, у тешким временима они су први које ће малограђани жртвовати и који страдају ради очувања њиховог ограниченог света, тако да ова позиција тада узима свој данак.

-
- ЛИТЕРАТУРА Beyersdorf, H. (1992). „... den Osten verloren“: Das Thema der Vertreibung in Romanen von Grass, Lenz und Surminski. *Weimarer Beiträge* 38 (1), 46–52.
- Brode, H. (1979). *Günter Grass*. München: Beck.
- Gras, G. (2004). *Limeni doboš*. Knjiga I i II. Novi Sad: Vega.
- Hillmann, H. (1976). Günter Grass' 'Blechtrommel': Beispiel und Überlegungen zum Verfahren der Konfrontation von Literatur und Sozialwissenschaften. In: M. Brauneck (Hrsg.), *Deutscher Roman im 20. Jh II: Analysen und Materialien zur Theorie und Soziologie des Romans* (7–30). Bamberg: C. C. Buchners Verlag.
- Kant, H. (2003). Ein Solo in Blech (1960). In: K. Pezold (Hg.), *Stimmen aus dem Leseland* (52–57). Leipzig: Miltitzke Verlag.
- Moser, S. (2000). *Günter Grass: Romane und Erzählungen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Mundt, H. (1989). „Doktor Faustus“ und die Folgen: *Kunstkritik als Gesellschaftskritik im deutschen Roman seit 1947*. Bonn: Bouvier.
- Neuhaus, V. (1988): Das christliche Erbe bei Günter Grass. *Text + Kritik*, 108–119.
- Reich-Ranicki, M. (1992). Unser grimmiger Lyriker (1963). In: *Günter Grass: Aufsätze* (29–48). Zürich: Ammann Verlag.

Rothenberg, J. (1975). Anpassung oder Widerstand? Über den Blechtrommler Günter Grass und sein Verhältnis zur Zeitgeschichte. *GRM* 25, 176–198.

Wierlacher, A. (1987). *Vom Essen in der deutschen Literatur: Mahlzeiten in Erzähltexten von Goethe bis Günter Grass*. Stuttgart: Kohlhammer.

Zimmermann, H. D. (1985). Spielzeughändler Markus, Lehrer Zweifel und die Vogelscheuchen: Die Verfolgung der Juden im Werk von Günter Grass. In: H. A. Strauss und C. Hoffmann (Hrsg.), *Juden und Judentum in der Literatur* (295–299). München: dtv.

NIKOLINA N. ZOBENICA
UNIVERSITY OF NOVI SAD
FACULTY OF PHILOSOPHY

SUMMARY

THREE JEWS IN GÜNTER GRASS' NOVEL *THE TIN DRUM*

In the novel *The Tin Drum* (*Die Blechtrommel*, 1959) Günter Grass depicts three periods of German history: pre-war time, World War II, and post-war time. In all the segments of the novel, there is a Jewish character: in the first part it is the toy dealer, Sigismund Markus; in the second, Mr Feingold; and in the third it is Ferdinand Schmuhs. The aim of this paper is to determine similarities and differences among these characters, bearing in mind the changes in socio-political situation, as well as the status of Jews in the world of petite bourgeoisie.

Sigismund Markus was in love with Oskar's mother, and he was loyal to her, even though she was cheating her husband with another man. He warned her of the changing circumstances and he himself decided to get baptised, in order to survive in the new society. However, he was attacked in Crystal Night then he killed himself in order to avoid the destiny which the Nazis have planned for him. The second Jew in the novel is a survivor, Mr Feingold. Although his entire family has been killed in the concentration camp Treblinka, he is eager to help and to protect Maria, Oskar and Kurt. He helps Oskar during the fever and eventually proposes to Maria, but Maria is now ready to leave Gdansk, so Mr Feingold was turned down, just like Markus few years back. Symbolically, the devoted love of the Jews for the Germans and for Gdansk has been refused, as well as hope for a fresh start for the Jews and Germans. While Markus and Feingold show love and respect for women and understanding for Oskar, Schmuhs is embittered because Germans have not learnt to mourn and are incapable of crying. He is giving them an opportunity to learn it by serving them onions which makes them shed tears and open their hearts. However, this is only temporary; they do not really change; so Schmuhs vents his negative feelings in cursing toilet women and regularly killing twelve sparrows in an afternoon. As he once exaggerated and killed one too many, sparrows attacked his car and he died in the accident. Symbolically, sparrows represent the people and their frivolity, so this killed the last Jew in the novel.

Although all three men strive to become a part of the world of petite bourgeoisie, as outsiders they remain on its margin, capable to see the reality behind the borderlines of this narrow milieu and to

perceive the broader picture, yet incapable to leave it despite the evident danger. The unrequited love and compassion of the Jews towards the Germans have evolved to anger and bitterness because of their inability to show emotions and mourn over the past. This eventually ruins every chance of establishing mutual love and respect between the Jews and the Germans.

KEYWORDS: Jews, petite bourgeoisie, *The Tin Drum*, World War II.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).